

نقش تاریخ، فرهنگ و آداب و رسوم در توسعه گردشگری (مطالعه موردی: استان مازندران)

محمد رضا زند مقدم^۱

استادیار و عضو هیئت علمی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

سپیده حبیبی کوتنائی

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

چکیده

امروزه گردشگری از آن نظر که اولاً موجبات آشنایی ملل مختلف جهان با دیگر فرهنگ‌ها، اقوام، سرزمین‌ها، گویش‌ها و... را فراهم می‌نماید و ثانیاً از نظر اقتصادی به عنوان یک منبع تأمین درآمد و ارزش محسوب می‌شود، اهمیت زیادی یافته است. یکی از زمینه‌های توسعه گردشگری، جاذبه‌های فرهنگی است که موجب شکل‌گیری «گردشگری فرهنگی» می‌شود. از جمله مهم‌ترین زمینه‌های شکل‌گیری گردشگری فرهنگی می‌توان به اماکن تاریخی، موزه‌ها، معماری، فرهنگ و آداب و رسوم خاص هر منطقه، نظیر موسیقی محلی، خوراک، پوشاک، صنایع دستی و... اشاره کرد. استان مازندران، علاوه بر برخورداری از جاذبه‌های فراوان اکوتوریستی، با داشتن قدمت تاریخی و فرهنگ غنی خود از «جاذبه‌های فرهنگی» نیز بی‌نصیب نمانده است. وجود بی‌شمار بقعه‌ها، بناهای قدیمی و میادین در کنار فرهنگ و آداب و رسوم منحصر به فرد و مراسم خاص این استان، علاوه بر طبیعت گردی موجب شکل‌گیری «گردشگری فرهنگی» نیز در این استان شده است. این تحقیق به دنبال آن است تا ضمن شناخت زمینه‌های تاریخی، فرهنگ و آداب و رسوم این استان، همچنین تعیین جایگاه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی در توسعه گردشگری منطقه و نیز شناسایی و بیان مشکلات و موانع موجود، در ارتباط با بهره‌گیری از این جاذبه‌ها، راهکارهای لازم را برای بهره‌برداری و بهبود توسعه گردشگری این استان ارائه نماید. روش این پژوهش، کتابخانه‌ای و مطالعه اسناد و مدارک است. به علاوه، به منظور شناخت وضعیت و امکانات موجود در زمینه گردشگری، به خصوص در زمینه تاریخی و فرهنگی، به تکمیل پرسشنامه میدانی از گردشگران پرداخته شده است. نتایج اولیه یافته نشان می‌دهد که درصد بسیار بالایی از گردشگران به علت عدم آشنایی با جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی استان مازندران، اغلب اقامتی چند ساعته در این استان‌دارند. کمبود امکانات اقامتی، عدم اطلاع‌رسانی و فقدان تفکر منسجم در تنظیم ساختار گردشگری این استان (طبیعت گردی، گردشگری فرهنگی و فقدان زیرساخت‌های لازم) از مشکلات گردشگری فرهنگی منطقه به شمار می‌آید.

کلمات کلیدی: گردشگری، تاریخ، فرهنگ، آداب و رسوم، مازندران

مقدمه

سرگذشت ساکنان شمال ایران و سواحل دریای خزر تنها به وقایع محلی محدود نمی‌شود، که اهالی این سرزمین و اقدامات آنها منشأ تحولات بسیاری در تاریخ اسلام و ایران بوده‌اند. مردمان این خطه هرگز زیر بار حکومت‌های باستانی ماد، هخامنش، سلوکی، اشکانی و ساسانی نرفتند و استقلال خود را همواره حفظ نمودند که روحیه آزادگی و استقلال‌طلبی مردمان غیورشان از دلایل این امر می‌باشد. از زمان حمله اعراب و ورود اسلام به ایران، به مدت دو قرن اهالی شمال ایران اسلام را نپذیرفتند و بر دین باستانی خود اصرار ورزیدند. سرزمین مازندران از آغاز حیات خود تا به امروز حوادث و تحولات بسیاری را از سر گذرانده است که بر اساس این تحولات می‌توان تاریخ آن را به چهار دوره تقسیم نمود:

۱- از آغاز سکونت انسان تا ورود اقوام آریایی به فلات ایران

۲- از ورود آریایی‌ها به فلات ایران تا تازش اعراب مسلمان به ایران

۳- از برافتن ساسانیان تا برآمدن صفویان

۴- از الحاق به قلمرو سلطنتی صفویان تا به امروز

تجلی این تاریخ کهن در آداب و رسوم، آیین‌ها، جشن‌ها، سوگواری‌ها و مراسم خاص مردمان این سرزمین متبلور شده است. به علاوه موسیقی بومی، بازی‌های محلی، خوراک، پوشاک و معماری بومی تنها گوشه‌ای از فرهنگ پربار این منطقه است و وریشه در دیرینگی و قدمت این سرزمین دارد که تمدنی فاخر را بنا نهاده است.

این میراث ارزشمند فرهنگی که یادگار گذشتگان و سرمایه ما و آیندگان است، می‌تواند موجبات جذب گردشگر و توسعه گردشگری فرهنگی استان را فراهم آورد.

میراث فرهنگی مادی و معنوی، حاصل انباشت و تراکم فکری نسل‌های متمادی است که به صورت سرمایه و دست‌مایه حرکت‌های بعدی از آن استفاده می‌شود.

طرح مسأله

فرهنگ جامعه میزبان به علت تفاوت و تنوع آن همیشه برای مهمانان و گردشگران جالب، جذاب و به یاد ماندنی است و غیر از این فرهنگ‌ها که تمایزها را شکل می‌دهد، همه جا شبیه به هم و یکنواخت می‌نماید. یکی از عوامل توسعه گردشگری، فرهنگ محلی جامعه میزبان است که از آن با نام «جاذبه‌های فرهنگی» یاد می‌شود و شامل اماکن مذهبی، اماکن تاریخی، فرهنگ و آداب و رسوم خاص منطقه است. استان مازندران علاوه بر برخورداری از جاذبه‌های فراوان اکوتوریستی، با داشتن قدمت تاریخی و فرهنگ غنی، از جاذبه‌های فرهنگی هم‌بی‌نصیب نمانده است و مجموع این عوامل می‌تواند زمینه‌ساز گردشگری فرهنگی منطقه را فراهم آورد.

هدف اصلی در این تحقیق، شناخت زمینه‌های تاریخی، فرهنگی و آداب و رسوم استان مازندران، نقش این جاذبه‌ها در جذب گردشگر، بررسی مشکلات و ارائه راهکارهای لازم است. مهم‌ترین سؤالاتی که در این تحقیق بررسی خواهد شد، به این شرح است: مهم‌ترین جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و مذهبی استان کدامند؟ مشکلات گردشگری فرهنگی عمدتاً در چه بخش‌هایی است و در نهایت چه راهکارهایی برای رفع این مشکلات وجود دارد؟

روش تحقیق

جمع‌آوری آمار و اطلاعات از وضعیت زیرساخت‌ها و اماکن دارای ارزش فرهنگی از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و نیز مطالعه اسناد و مدارک سازمان‌های مربوط، همچنین برای بررسی وضعیت امکانات، معضلات موجود و بررسی راهکارها به تکمیل پرسشنامه از گردشگران پرداخته شده است.

فرضیات تحقیق

۱- ضعف اطلاع رسانی برای معرفی جاذبه‌های فرهنگی، باعث ناشناخته ماندن آنها و در نتیجه، عدم استقبال مسافران است.

۲- کمبود امکانات رفاهی، اقامتی، حمل و نقل و ... دلیل دیگر عدم استقبال گردشگران از این استان است.

ضرورت تحقیق

با توجه به وسعت کم استان، تراکم جمعیتی آن و فعال نبودن بخش صنعت و نیز ناتوانی بخش کشاورزی برای جذب نیروی انسانی و در نتیجه بالا بودن بیکاری در این استان، برنامه‌ریزی برای رونق گردشگری فرهنگی ضروری به نظر می‌رسد.

قلمرو مکانی تحقیق

استان مازندران با مساحت $23756/4$ کیلومترمربع $1/46$ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. این استان بین 35 درجه و 47 دقیقه تا 36 و 35 دقیقه عرض شمالی و 50 درجه و 34 دقیقه تا 54 درجه و 10 دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. مرز شمالی آن دریای خزر، مرز جنوبی آن استانهای تهران، قزوین و سمنان، مرز غربی آن استان گیلان و مرز شرقی آن استان گلستان می‌باشد.

پیشینه تاریخی مازندران

درباره تاریخ باستانی استان مازندران اطلاع زیادی در دست نیست و اساساً وضع اقلیمی آن اجازه نمی‌دهد ابنیه و آثار معماری پایدار بمانند. در جلگه های ساحلی مازندران آثار معتبری از ادوار قبل از اسلام به دست نیامده و حتی از شهرهای معتبر صدر اسلام (دوره پادشاهان طبرستان ودیلم) هم به جز آمل و ساری یادگاری بجا نمانده است.

بعد از غلبه آریایی‌های مهاجم و مهاجرت بومیان، ساکنان جدید پس از مدتها ظاهراً زیر فرمان هخامنشیان قرار گرفتند. در کتیبه بیستون سرزمین مازندران به نام پشتخوارگی و در اوستا پزیشخوارگر آمده است و به نظر می‌رسد که مازندران جزو قلمرو اشکانیان بوده است. هم زمان با فتوحات مسلمانان از سلسله‌های پادوسبانیان، آل باوند و افراسیابیان نام برده شده است که در طبرستان یا قسمتی از آن حکومت می‌کرده‌اند و استقلال نسبی داشته‌اند. مورخان درباره اولین حمله مسلمین به طبرستان وحدت نظر ندارند. بنا به قول عده‌ای از نویسندگان در سال ۳۰ هجری قمری - زمان خلافت عثمان - اولین بار سعد بن عاص حاکم کوفه در صدد فتح طبرستان برآمد و سرانجام سواحل طبرستان، رویان و دماوند را به تصرف خود درآورد.

در زمان مروان بن محمد (۱۳۲ - ۱۲۶ هـ ق) آخرین خلیفه بنی - امیه، اهالی طبرستان علیه حکام عرب سر به شورش برداشتند. در دوره خلافت ابوالعباس سفاح (۱۳۶ - ۱۳۲ هـ ق) اولین خلیفه عباسی - یکی از عاملان وی رهسپار طبرستان شد و با اهالی آن منطقه از طریق صلح و مدارا کنار آمد، لیکن در دوره - خلافت ابوجعفر منصور (۱۵۸ - ۱۳۶ هـ ق) دومین خلیفه عباسی مردم طبرستان برای چندمین بار سر به شورش برداشتند. سرانجام طبرستان کاملاً تحت اطاعت اعراب درآمد ولی بعد از آن نیز در سرزمین طبرستان مانند سابق، مسکوکاتی با خط پهلوی ضرب شد. سرانجام در سال ۱۶۷ هجری قمری و نداد هرمز سلسله مستقلی در طبرستان تأسیس کرد.

در قرن چهارم و پنجم هجری، طبرستان میدان کشمکش سلسله آل زیار و آل بویه از یک طرف و سامانیان و غزنویان از طرف دیگر شده بود، اغلب اوقات طبرستان تحت اداره اموای آل زیار بود. در سال ۴۲۶ هجری قمری، سلطان مسعود غزنوی از طریق گرگان وارد طبرستان شد و صدمات و خسارات جانی و مالی زیادی به اهالی آن سامان وارد آورد. هنوز این خرابه‌ها ترمیم نشده بود که طغرل اول مؤسس سلسله سلجوقی به گرگان و طبرستان حمله ور شد و در سال ۶۰۶ هجری قمری طبرستان از جمله کبود جامه به دست سلطان محمد خوارزمشاه افتاد و اسپهبد کبودجامه به نام رکن الدین کبودجامه و فرزندانش به دست سلطان محمد خوارزمشاه اسیر شدند.

زمانی که سلطان محمد خوارزمشاه از نبرد با سپاهیان مغول فرار می‌کرد، رکن الدین، مغولان را به جایگاه سلطان محمد هدایت کرد و به اثر این خوش خدمتی، از طرف مغولان به حکومت کبود جامه رسید و سرانجام توسط تیموریان بساط حکمرانی آنها نیز برچیده شد. بعد از درگذشت امیر تیمور، سادات - مرعشی با کسب اجازه از شاهرخ میرزا (۸۵۰ - ۸۰۷ هـ ق) به مازندران برگشتند و به عنوان باج گزار این نواحی سلطنت کردند.

سرانجام در زمان سلطنت شاه عباس اول به طور کلی قدرت سادات مرعشی از بین رفت. پس از برچیده شدن بساط حکومت ملوک الطوائفی طبرستان که تا سال ۱۰۰۶ هجری قمری ادامه داشت، این منطقه تحت نظارت شاه عباس اول و سلاطین بعدی سلسله صفوی تأمین قرار گرفت. شاهان صفوی در طول هر سال به کرات به عنوان شکار و یا پس از احداث فرح‌آباد جهت استراحت به این منطقه سفر می‌کردند.

نادرشاه افشار برای مقابله با دشمنان به ویژه دشمنان شمالی و روس‌ها، در مازندران یک کارخانه کشتی سازی دایر کرد و به رونق هرچه بیشتر منطقه افزود. از دوره فتحعلی شاه قاجار، به منطقه سرسبز و زیبا و دل‌انگیز مازندران، به عنوان یک منطقه استراحتی - تفریحی توجه گردیده و ناصرالدین شاه طی دوسفر دستور تعمیر راه‌ها و

کاروانسراها را صادر کرد. در دوران سلطنت پهلوی منطقه مازندران مانند سایر مناطق کشور از راههای ارتباطی برخوردار شد و به علت شرایط محیطی و آب و هوای معتدل، چشم اندازهای زیبا نزدیکی اش به تهران، محل استراحت و تفریح قسمت اعظم مردم کشور شد.

وجه تسمیه نام مازندران

عده‌ای از مورخان و نویسندگان، ریشه واژه مازندران را از کلمه «ماز» به معنی «دژ» می‌دانند. در تاریخ آمده که مردم به فرمان «مازیار بن قارن» سردار معروف طبرستان، برای جلوگیری از نفوذ اعراب در نقاط حساس این منطقه به احداث دژ پرداختند و مازندران را به صورت (ماز + اندران) به معنی «دژ در آن» می‌شناختند. به گزارش «ابن اسفندیار» مازندران در اصل «موزاندرون» یعنی ولایت «درون کوه موز» بوده است.

حجازی کناری می‌نویسد: بعید نیست که مازندران، محل سکونت آریایی‌های مهاجر، نام خود را از خدای خود «ایندر» گرفته باشد. در این صورت مازندران از دو جزء «ماز» و «ایندر» تشکیل می‌شود. «ماز» به صورتهای مز، لها، مهی، مزی به معنی بزرگ، و ایندر (Indar)، نیز نام خدای آنان بود. مجموع این دو جز «خدای بزرگ» و در تلفظ مازاندوران یا مازندران «سرزمین خدایان» یا «سرزمین خدا» را افاده می‌کند.

جاذبه‌های فرهنگی استان مازندران

هر آنچه برای گردشگر جالب و جذاب باشد و بتواند او را به سوی خود فرا بخواند، مطالبی از شیوه زندگی اقوام دیگر به او بیاموزد یا گوشه‌ای از تاریخ را برای او باز گوید، جاذبه فرهنگی است. جاذبه‌های فرهنگی شامل تمام تجلی‌ها و تبلورهای بیرونی و رسمی فرهنگ هر کشور است که می‌توان آن را دید، نمایش داد یا به نوعی عرضه کرد.

جاذبه‌های فرهنگی یا مادی‌اند یا معنوی؛ جاذبه‌های فرهنگی مادی شامل اماکن تاریخی، موزه‌ها، معماری و... است و جاذبه‌های فرهنگی معنوی شامل هنرهای نمایشی، موسیقی، شعر، ادبیات، نقاشی، فرهنگ عامه و صنایع دستی است.

الف) جاذبه‌های فرهنگی مادی در استان مازندران

جاذبه‌های تاریخی: در جدول (۱) به اختصار نمونه‌هایی از آثار تاریخی مازندران آورده شده است

جدول (۱): نمونه‌هایی از آثار تاریخی مازندران

ردیف	نام بنا	موقعیت جغرافیایی	قدمت
مساجد			
۱	مسجد جامع آمل	آمل	قاجاریه
۲	مسجد سید العلما	بابل	قاجاریه
۳	مسجد امیر اسعد	بهشهر	قاجاریه
۴	مسجد بازار بالرود	نور	قاجاریه
۵	مسجد سبزه میدان	آمل	قاجاریه
۶	مسجد تیلک	ساری	قاجاریه
۷	مسجد رقیه	نور	قاجاریه
۸	مسجد جامع فرح آباد	ساری	قرون اولیه اسلامی
۹	مسجد دزگامزکتی	رامسر	قاجاریه

۱۰	مسجد بقعه امیر بزرگ	ساری	صفویه
مقابر			
۱	بقعه ملا مجتهدالدین	ساری	تاریخی - اسلامی
۲	گنبد سرست	بابل	قرن ۹ ه.ق
۳	بقعه میر بزرگ	امل	صفویه
۴	امامزاده شاه بالو	سوادکوه	قرن ۸ ه.ق
۵	امامزاده اطرب	نکا	قرن ۹ ه.ق
۶	بقعه زکریا	نوشهر	قرن ۹ ه.ق
۷	امامزاده ابراهیم	امل	قرن ۹ ه.ق
قلع			
۱	قلعه دختر	چالوس	ساسانی
ردیف	نام بنا	موقعیت جغرافیایی	قدمت
۲	قلعه شاه نشین	رامسر	تاریخی - اسلامی
۳	قلعه پایان	گلرگاه	ساسانی
۴	قلعه چهل در	سوادکوه	قرن ۶ و ۷ ه.ق
۵	پولاد قلعه	نور	سلجوقی
۶	قلعه ملک بهمن	امل	صفویه
۷	قلعه آروشدت	امل	قرن ۸ ه.ق
۸	قلعه مارکوه	رامسر	تاریخی - اسلامی
حسینیه، تکایا، مصلی ها			
۱	حسینیه عباس خانی	ساری	قاجاریه
۲	تکیه بیزکی	جویبار	قاجاریه
۳	تکیه علی آباد	بابلسر	قاجاریه
۴	حسینیه امل	امل	قاجاریه
۵	تکیه شاهاندشت	امل	قاجاریه
۶	حسینیه دیوا	بابل	قاجاریه
۷	حسینیه فرحی	بهشهر	قاجاریه
۸	تکیه مقریکلا	بابل	قاجاریه
پل ها			
۱	پل چالکش	تنکابن	قاجاریه
۲	پل دوآب	چالوس	پهلوی
۳	پل فلزی	امل	پهلوی
۴	کیجا پل	امل	قاجاریه
۵	پل تجن	ساری	پهلوی
۶	پل بالو	سوادکوه	صفویه
۷	پل ورسک	سوادکوه	پهلوی
۸	پل لپاسر	تنکابن	تنکابن
تپه			
۱	تپه دین لاریمی	جویبار	هزاره ۱ ق.م
۲	تپه دین چفته سر	جویبار	پیش از تاریخ
۳	تپه شیخ عبدالخاق	بهشهر	پیش از تاریخ
۴	گوهر تپه	بهشهر	تاریخی - اسلامی
۵	تپه سوته	بابلسر	قاجاریه
۶	تپه احمد کنی	بابل	هزاره ۱ ق.م
۷	تپه تنگ سفید	امل	صفویه
۸	خضر تپه	نکا	تاریخی - اسلامی
۹	سبز تپه	ساری	هزاره ۱ ق.م
محوطه			

۱	محوطه باستانی انبار سر	جویبار	تاریخی - اسلامی
۲	محوطه تاریخی قلعه پلنگان	بهشهر	تاریخی - اسلامی
۳	محوطه عباس آباد	بهشهر	صفویه
۴	محوطه کوره سر	تنکابن	تاریخی - اسلامی
۵	محوطه تاریخی نیج	نور	قاجاریه
۶	محوطه فرح آباد	ساری	صفویه
۷	محوطه آقاجان نسب	بابل	قاجاریه
۸	محوطه چهل سر	ساری	ساسانی
غار			
۱	غار هوتو و کمر بند	بهشهر	پیش از تاریخ
۲	غار کمیشان	نکا	میان سنگی
۳	غارهای رستم کلا	بهشهر	پیش از تاریخ
۴	غار اسپهبد خورشید	سوادکوه	پیش از تاریخ
ردیف	نام بنا	موقعیت جغرافیایی	قدمت
۵	غار شرقی چلک	نوشهر	پیش از تاریخ
برج			
۱	برج دیده بانی	بابل	پهلوی
۲	بیج رسکت	ساری	قرن ۵ ه.ق
۳	برج لاجیم	سوادکوه	قرن ۵ ه.ق
آتشکده			
۱	آتشکده آمل	آمل	قرن ۹ ه.ق
۲	آتشکده کوسان	بهشهر	قرون اولیه اسلامی
سقانفار			
۱	سقانفار لدار	بابل	قاجاریه
۲	سقانفار جزین	بابلسر	قاجاریه
۳	سقانفار کجلده	نور	قاجاریه
۴	سقانفار اورطشت	محمود آباد	قاجاریه
۵	سقانفار افرابیل	قائم شهر	قاجاریه
مدارس			
۱	مدرسه شاهد	بابلسر	پهلوی
۲	مدرسه نرجس	بابلسر	پهلوی
۳	مدرسه صمصام	قائم شهر	قاجاریه
۴	مدرسه پروین اعتصامی	چالوس	پهلوی
آب انبار			
۱	آب انبار میرزا مهدی	ساری	افشاریه
۲	آب انبار سید کلار	نور	قاجاریه
۳	آب انبار اطرب	نکا	قاجاریه
۴	آب انبار نو	ساری	قاجاریه
حمامها			
۱	حمام صدر اعظم	نور	قاجاریه
۲	حمام قدیمی	بابل	قاجاریه
۳	حمام تیلک	ساری	قاجاریه
۴	حمام وزیر	ساری	قاجاریه
۵	حمام سوته	بابلسر	قاجاریه
۶	حمام آهو دشت	نور	قاجاریه
۷	حمام رمدان	گلرگاه	قاجاریه
کاروانسرا			

۱	کاروانسرای کمبوج	آمل	قاجاریه
۲	کاروانسرای گدوک	سوادکوه	صفویه
۳	کاروانسرای حضرت	ساری	قاجاریه
کاخ‌ها			
۱	باغ و کاخ صفوی	بهشهر	صفویه
۲	کاخ صفی آباد	بهشهر	صفویه
۳	کاخ چشمه عمارت	بهشهر	صفویه
۴	کاخ چایخوران	چالوس	پهلوی
۵	عمارت شهربانی	تنکابن	پهلوی
مناره			
۱	مناره مسجد امام حسن عسگری	آمل	قاجاریه
خانه‌های قدیمی			
۱	خانه عبادی	آمل	پهلوی
۲	خانه امینی	آمل	قاجاریه
۳	خانه امیر اکرم	تنکابن	قاجاریه
ردیف	نام بنا	موقعیت جغرافیایی	قدمت
۴	خانه منتظم لشگر	نور	قاجاریه
۵	خانه میرزا آقا خان نوری	نور	قاجاریه
۶	خانه نادری	آمل	پهلوی

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان مازندران

جدول شماره (۲): آثار تاریخی شناسایی شده استان مازندران به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۵

شهرستان	بقعه	تپه	خانه	مسجد	قلعه	تکیه	پل	محوطه	ساختمان	گورستان	حمام	سایر	جمع
آمل	۲۶	۱۵	۲۶	۵	۴	۵	-	۲	-	-	-	باقمت ۲ راه ۲. گلدسته ۱. ۹۵ سقانفار ۱. نقش برجسته ۱.	
بابل	۱۴	۲۲	-	۲	۱	۲	۱	-	۳	-	۱	برج ۱. سکوی سنگی ۱. ۵۶ مجموعه ۳. سقانفار ۵	
بابلسر	-	۱۸	-	-	-	-	-	-	۶	-	-	میدان ۲ ۲۶	
بهشهر	۱۰	۵۱	۲	-	۴	۳	۲	۱	۵	۱۵	-	عمارت ۴. غار ۴. مجموعه ۱۰۵ ۱. آتشکده ۱. باغ ۱. سد ۱	
تنکابن	-	۳	۱	-	۴	-	۴	۲	۶	۳	۱	راه ۱. شهرآب ۱ ۲۶	
جویبار	۱	۱۱	-	-	۱	۱	۲	۲	-	-	-	- ۱۷	
چالوس	۱	۱	۱	-	-	-	۱	-	۱	-	-	کاخ ۱ ۶	
رامسر	۱	-	۱	۱	۲	-	-	۱	۸	۱۶	-	مجموعه ۳ ۲۳	
ساری	۲۱	۳۹	۱	۲	۲	-	۱	-	۲	-	۱	عمارت ۲. مجموعه ۱. آب ۷۵ آنیار ۲. برج ۱	
سوادکوه	۷	-	-	-	۲	۱	۴	-	-	-	-	باقمت ۱. برج ۱. راه ۱. غار ۲۰ ۱. کاروانسرا ۱. سقانفار ۱	
قائم‌شهر	۴	۴۲	-	-	-	-	۲	-	۲	-	۱	برج ۱ ۵۲	
محمودآباد	۱	۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	- ۳	
د													
نکا	۴	۴۶	-	-	-	۲	-	۱	-	-	-	آب انبار ۱. غار ۱ ۵۵	
نور	۲۰	-	۱	۲	۱	۱	۱	-	-	۴	۱	راه ۱. عمارت ۱. گنبد ۱ ۳۴	
نوشهر	۱۷	۱۲	۲	-	۹	-	-	۲۷	-	۸	۱	راه ۱. غار ۱. فئات ۱ ۷۹	
جمع کل	۱۲۷	۲۶۲	۳۵	۱۲	۳۰	۱۴	۲۳	۳۴	۳۵	۴۶	۶	۴۸	۶۷۲

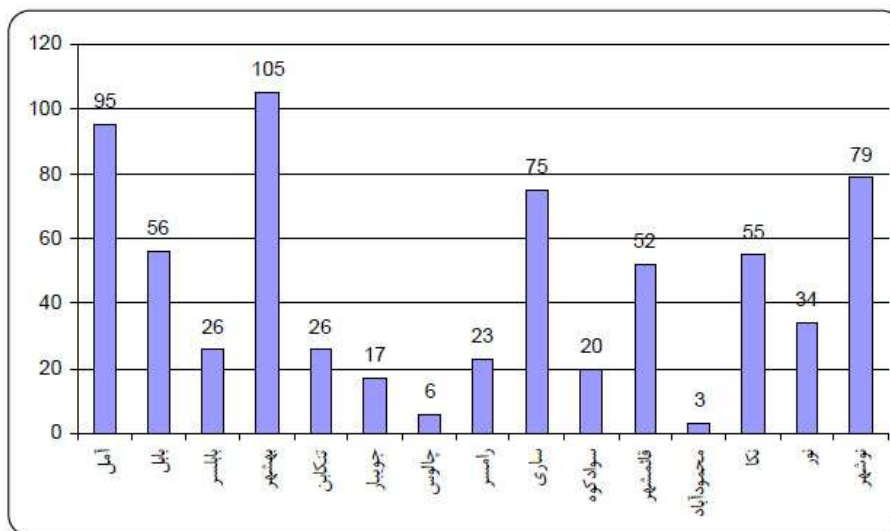
منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان مازندران

در استان مازندران ۳۵ خانه مسکونی تاریخی، ۱۲ مسجد تاریخی، ۱۴ تکیه، ۲۳ پل، ۳۴ محوطه، ۳۵ ساختمان، ۴۶ گورستان و ۶ حمام است. بر اساس جدول استان مازندران دارای ۶۷۲ اثر تاریخی شناسایی شده

است. این آثار شامل بقعه، تپه، خانه، مسجد، قلعه، تکیه، پل، محوطه، ساختمان، گورستان و حمام است. بر این اساس بیشترین گونه از آثار تاریخی که در استان مازندران شناسایی شده است تپه‌های باستانی می‌باشند که تعداد کل آنها در استان مازندران ۲۶۲ مورد می‌باشد. در این میان نیز شهرستان بهشهر با ۵۱ تپه باستانی بیشترین مورد را به خود اختصاص داده است. تپه‌های باستانی بیشتر در مناطق جلگه‌ای استان قرار گرفته‌اند. بناهای این تپه‌ها بیشتر دست سازند و با توجه به آنکه در این منطقه عوارض آنچنانی یافت نمی‌شود، بیشتر کارکرد امنیتی داشته‌اند. این تپه‌ها محل استقرار حاکمان بوده‌اند. متأسفانه بسیاری از این تپه‌ها در مالکیت اشخاص است و مورد تخریب شدید قرار گرفته‌اند.

خطه سبز شمال به دلیل محدودیت‌های طبیعی از قدیم الایام مامنی برای سادات و علمایی بوده که از ترس حاکمان به این دیار پناهنده می‌شده‌اند. مردم مازندران نیز با پذیرش مذهب شیعه با آغوش گرم از این اشخاص استقبال نمودند. بر این اساس تعداد زیادی بقعه متبرکه در این استان وجود دارد. تعداد بقعه نیز پس از تپه‌های باستانی بیش از سایر موارد است و آمل دارای بیشترین تعداد بقعه در میان سایر شهرستانهای استان مازندران است. در ستون آخر جدول تعداد کل آثار تاریخی شناسایی شده در هر شهرستان نشان داده شده است و بر اساس آن در شهرستان بهشهر ۱۰۵ اثر تاریخی شناسایی ۱۱۲۴۱ تعداد آثار - است که بیشترین تعداد در میان سایر شهرستان‌ها استان می‌باشد. در نمودار شماره ۱ آثار تاریخی ثبت شده در استان مازندران مشاهده می‌شود:

نمودار شماره ۱: تعداد آثار تاریخی ثبت شده استان مازندران در هر شهرستان

نمودار ۱: تعداد آثار تاریخی ثبت شده استان مازندران در هر شهرستان

وضعیت مالکیت آثار تاریخی می‌تواند نقش مهمی در نحوه اداره و نگهداری از این بناها داشته باشد.

موزه‌ها

موزه‌ها که گنجینه‌های تاریخی و فرهنگی ملت‌ها به شمار می‌آیند، به عنوان یکی از جاذبه‌های توریستی نیز مطرح می‌باشند. استان مازندران نیز مانند سایر استان‌های کشور دارای تعدادی موزه است که در آن مهمترین آثار تاریخی و فرهنگی این استان گردآمده‌اند. در جدول شماره ۳ مشخصات این موزه‌ها آمده است.

جدول (۳): مشخصات موزه‌های استان مازندران

نوع مالکیت	شهرستان	نام موزه
بنیاد جانبازان و مستضعفان	رامسر	تماشا گه راز (کاخ رامسر)
خصوصی	نوشهر	کندلوس
بنیاد جانبازان و مستضعفان	رامسر	مرمر
سازمان محیط زیست	تنکابن	خشکه داران
سازمان میراث فرهنگی	بهشهر	گوهر تپه
سازمان میراث فرهنگی	بابل	بابل
سازمان میراث فرهنگی	نور	خانه نیما یوشیج

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و استان مازندران

از جمله موزه‌های معروف استان مازندران موزه بابل است. ساختمان این موزه در سال 1307 بنا شد و در ابتدا بلدییه بود که به دلیل دارا بودن ویژگی‌های معماری در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده است. این بنا در سال 1375 بوسیله سازمان میراث فرهنگی تبدیل به موزه شد. این موزه دارای دو بخش مردم شناسی و باستان شناسی است. موزه تاریخ طبیعی خشکه داران نیز در مسافتی بالغ بر 260 هکتار دارای گونه‌های مختلف جانوری و گیاهی است. موزه‌های استان عمدتاً در غرب استان مستقر هستند. این در حالیست که اغلب شهرهای بزرگ استان فاقد موزه هستند. متأسفانه تعداد موزه‌های مردم شناسی که در واقع فرصتی را برای گردشگران ایجاد می‌کند تا با زندگی سنتی مردم منطقه در سالهای گذشته آشنا شوند، کم است.

ب) جاذبه‌های فرهنگی معنوی استان مازندران

جاذبه‌های فرهنگی آن دسته از عناصر فرهنگی هستند که تخیل و اندیشه انسان در آن نقش دارد و مشاهده آنها روح انسان را تازه می‌کند. این نوع جاذبه‌ها را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

الف) جاذبه‌هایی که مربوط به نیازهای اولیه انسان و تأمین آن می‌باشد.

ب) جاذبه‌هایی که مربوط به گذران اوقات فراغت و سرگرمی‌های مردم می‌شود.

ج) جاذبه‌هایی که مربوط به آیین‌ها، جشن‌ها، سوگواری‌ها و آداب و رسوم خاص مردم منطقه است.

الف) جاذبه‌هایی که مربوط به نیازهای اولیه انسان و تأمین آن می‌باشد

۱ - پوشاک: پوشش مردم هر قوم ریشه در اعتقادات و باورهای آنان و همچنین اقلیم و شرایط طبیعی آن منطقه دارد. پوشاک مردان ساکن در جلگه مازندران، دارای اجزای بسیاری است، اما پوشاک زنان بسیار متنوع‌تر از پوشاک مردان می‌باشد

پوشش محلی مردان: جامه - شلوار - علیچه - لباده - شولا - بوشلوق - پستک - دستکش - کلاه نمدی - کلاه گوش - پوستین کلاه - شب کلاه - جرب - کلوش - چوموشک

پوشش محلی زنان: شلیته - تنگه تمبان - نیم ساق - جمه - نیم تنه - کلیجه - چادر شب - چارقده - مندله - سراقوچ - گیس بند - زیورآلات - قلدون - قلفر - گل بینی

۲ - خوراک: اقلیم سرسبز مازندران، محل رویش سبزیجات و رستنی‌های گوناگون و رنگارنگ است. این تنوع محصولات با ذوق و سلیقه کدبانوی مازندران درآمیخته و انواع غذاها و خوراک‌های محلی را پدید آورده است.

خوراک سنتی: آغوزمسما-ته چین-ترش ترشو-دوپتی-اسپنا ساک-آش کدو-نازخاتون-اسپنامرجی-کهی انار-قلیه-خورش آلو

نان و شیرینی سنتی: آغوزنون-پشت زیک-حلوامحلی-بادونه-کماج

ب) جاذبه‌هایی که مربوط به گذران اوقات فراغت و سرگرمی‌های مردم می‌شود

۱- بازی‌ها: در این خطه همانند سایر نقاط، بازی‌های متعددی وجود دارد که برخی از آنها متروک شده و برخی نیز هم‌اکنون متداول است و مشتاقان بسیاری دارد.

بازی‌های سنتی: آغوز بازی-چلیک مارکا-رزین کا-کشتی لوچو-تیپ چو-لیله بازی-پرپر-چشم دلیکا-کله بزکا-مهره بازی-سه سنگ-چش بیته کا

۲ - موسیقی محلی: یکی دیگر از ابزار سرگرمی و گذران وقت، روی آوردن به موسیقی محلی است که روح را جلا می‌دهد و به خاطر خسته و مکدر انسان تازگی می‌بخشد.

مقام خوانی از شرق تا غرب مازندران رایج است و مقامها در شکلها و نامهای گوناگون متجلی می‌شوند. متداول‌ترین مقامهای موسیقی بومی مازندران عبارتند از: امیری-کتولی-چاووش خوانی-نوروز خوانی-تعزیه موسیقی بومی و سنتی مازندران که به دو بخش عمده ترانه‌ها و آوازهای محلی تقسیم می‌شود. آلات موسیقی و سازهایی چون کرنا، فلوت، نی، سورنا، نقاره، کمانچه، دوتار، لله وا، گهره سری، زاری و دیاره از جمله ابزار آلات موسیقی سنتی این مرز و بوم در گذشته بوده‌اند که در جشن‌ها و مراسم‌هایی چون کشتی لوچوو عروسی از آنها استفاده می‌شد.

ج) جاذبه‌هایی که مربوط به آیین‌ها، جشن‌ها، سوگواری‌ها و آداب و رسوم خاص مردم است

۱ - آیین‌ها و مراسمی که در طول یک سال شمسی برگزار می‌گردد و ریشه در فرهنگ ملی و باستانی مردم دارد و به جشن‌ها و گاهنبارهای ایرانیان باستان و اعمالی که زردشتیان در آن زمان انجام می‌دادند، مربوط می‌شود. مهم‌ترین جشن سال شمسی «عید نوروز» است که در مازندران به شکل خاصی برگزار می‌گردد.

استقبال از نوروز، یکی از مراسمی است که در تمام نقاط کشور انجام می‌شود و هر منطقه آدابی برای آن دارد. این مراسم در مازندران مانند سایر شهرها با خانه‌تکانی شروع می‌شود؛ اما «برنامه‌هایی همچون نوروزخوانی، چهارشنبه سوری، جشن نوروز ماه، جشن خرمن، مراسم تیرماه سیزده، آئین سنتی ۲۶ عیدماه، مراسم ورف چال، گت چله شو، مراسم شیلون (باران خواهی)، آفتاب خواهی، ظل بیتن و... خاص این خطه است.»

۲ - آیین‌ها و مراسمی که در طول یک سال قمری انجام می‌شود: مراسم ماه محرم و صفر، ماه رمضان، اعیاد رجب و شعبان از جمله این آیین‌هاست که مراسم سوگواری در ماه محرم از پرشورترین و متداول‌ترین آنهاست.

«در مازندران سه نوع مراسم عزاداری در ماه محرم برگزار می‌شود که دارای تشریفات خاصی است و شامل روزه-خوانی، دسته‌گردانی و تعزیه می‌شود.»

۳ - آیین‌ها و مراسمی که در طول زندگی یک فرد انجام می‌شود و محور آن خود فرد است و شامل مراسم مربوط به ازدواج، تولد و مرگ او می‌شود.

«در مازندران مراسم ازدواج، با آیین‌های خاصی انجام می‌گیرد و شامل عاروسی، اره گیرون، حنانه شو، زن مارسلام و مراسم مربوط به تولد گهواره بندی، دنون سری

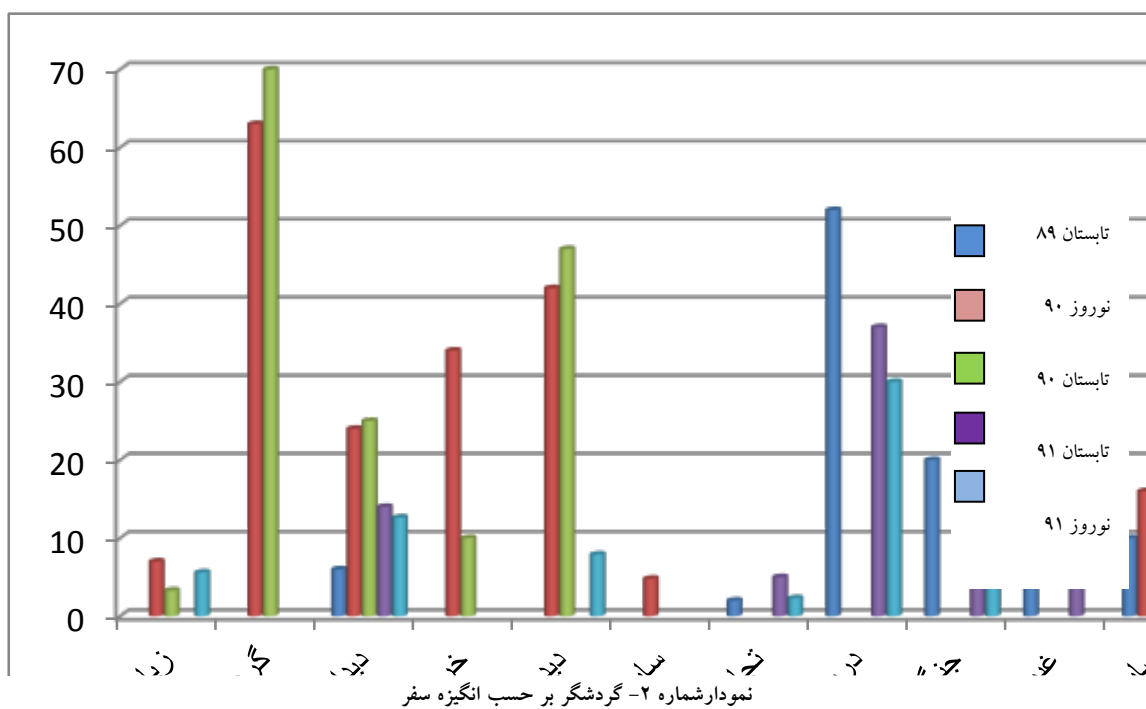
یافته‌های تحقیق یافته‌های تحقیق

در تحقیق میدانی که به منظور میزان آشنایی گردشگران با اماکن تاریخی منطقه و نیز رضایت آنها از امکانات رفاهی و خدماتی شهرستان از تعدادی گردشگر انجام گرفت، انگیزه درصد قابل ملاحظه‌ای از گردشگران استفاده از طبیعت زیبا و آب و هوای مطبوع منطقه بود و درصد کمی از آنان با هدف آشنایی با تاریخ، فرهنگ و آداب و رسوم مردم محلی به این استان مسافرت کرده‌اند که این امر نشان‌دهنده عدم آشنایی این افراد با تاریخ غنی و فرهنگ جذاب این خطه می‌باشد. علت این امر هم کمبود تبلیغات مناسب و کافی در جهت شناساندن جاذبه‌های فرهنگی استان به مسافران است.

جدول (۴): گردشگر بر حسب انگیزه سفر

زیارت	گردش	دیدار دوستان و آشنایان	خرید غیر شغلی	دیدار آثار باستانی	مسافرت به سایر استانها	تجارت	دریا یا جنگل	غیر از سایر	سایر
۸۹	۶	-	-	-	-	۲	۵۲	۱۰	۱۰
۹۰	۲۴	۲۲	۳۴	۴/۸	-	-	-	-	۱۶
۹۰	۲۵	۴۷	۱۰	-	-	-	-	-	۹
۹۱	۱۴	-	-	-	۵	۳۷	۳۱	۸	۵
۹۱	۱۲/۶۲	۷/۹	-	-	۲/۳	۳۰	۳۳/۱۸	-	۸/۲

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول فوق بیشترین انگیزه سفر گردشگران از استان دریا و کهجاذبه های طبیعی است و انگیزه تجارت و آثار باستانی و فرهنگی و معنوی درصد کمتری از انگیزه گردشگران را تشکیل می‌دهد. بنابراین تمام تلاش و همت باید

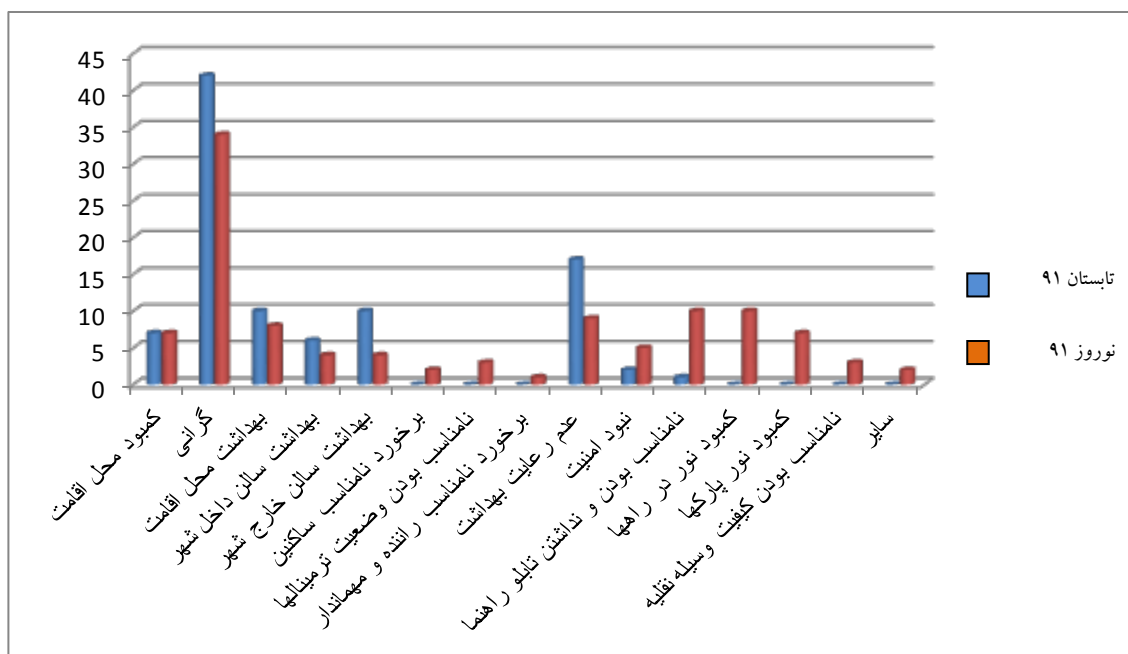
در جهت سرمایه گذاری برای استفاده بهتر از دریا، پارک‌های جنگلی و مناطق بیلاقی باشد تا زمینه رضایت گردشگران فراهم شود در آنصورت وقتی که یک گردشگر از خدماتی که می‌گیرد راضی باشد هزینه خواهد کرد و این امر درآمد مردم را بالا می‌برد و گامی در جهت توسعه استان محسوب می‌شود

جدول شماره (۵): مشکلات سفر گردشگران

جدول (۵): مشکلات سفر

تعداد	کمبود محل اقامت	گرانی	بهداشت محل اقامت	بهداشت سالن داخل شهر	بهداشت سالن خارج شهر	برخورد نامناسب ساکنین	نامناسب بودن وضعیت ترمینالها	نامناسب بودن وضعیت برخورد نامناسب راننده	عدم بهداشت محیط تفریح	نامناسب بودن راهها	کمبود نور راهها	کمبود نور پارکها	وسيله	نامناسب بودن کیفیت سایر
۹۱	۷	۴۲	۱۰	۶	۱۰	۰	۰	۰	۱۷	۲	۱	۰	۰	۰
۹۱	۷	۳۴	۸	۴	۴	۲	۳	۱	۹	۵	۱۰	۷	۳	۲

منبع: یافته‌های تحقیق

باتوجه به جدول فوق گرانی و عدم بهداشت بیشترین مشکلات سفر گردشگران است که با توجه به نظارت سازمان بازرگانی و سازمان بهداشت و درمان این آمار کاهش یابد.

طبق مشاهدات میدانی نگارنده در اغلب مراکز مذهبی و تاریخی چهار مشکل عمده وجود دارد:

نظافت و کیفیت سرویس‌های بهداشتی، وضعیت نامناسب پارکینگ و محل اسکان مسافران و گرانی

نتیجه

مازندران سرسبز علاوه بر طبیعت بکر و زیبا، جنگل‌ها، کوه‌ها، سواحل و دریا، دارای تاریخ کهن و تمدن باشکوهی است. این سرزمین باستانی در طول حیات خود حوادث بسیاری را از سر گذرانده و دوره‌های مختلف تاریخی را تجربه کرده است که تجلی آن را می‌توان در آثاری دید که «میراث فرهنگی» ما را شکل می‌دهند و حلقه اتصال انسان معاصر به گذشتگان است. موارث فرهنگی یعنی همان اماکن تاریخی و مذهبی، موزه‌ها، معماری، خوراک،

پوشاک، موسیقی، آداب و رسوم، آیین‌ها، جشن‌ها و سوگواری‌ها می‌تواند زمینه‌های شکل‌گیری «گردشگری فرهنگی» را ایجاد کند.

متأسفانه این نوع گردشگری هنوز در آغاز راه بوده و توسعه چندانی نداشته است؛ حتی در مقایسه گردشگری اکوتوریست در مرحله ابتدایی قرار دارد. به همین دلیل، از مجموع جاذبه‌های فرهنگی این استان، فقط چند مرکز در این زمینه شهرت دارند و برای عموم مردم شناخته شده هستند.

آنچه مسلم است این که جاذبه‌ها و زمینه‌های گردشگری فرهنگی در مازندران بسیار متنوع و گسترده است؛ ولی این جاذبه‌ها هنوز چندان عرضه و معرفی نشده‌اند. براساس تحقیقات میدانی صورت گرفته، بیش از نیمی از گردشگران با آنها ناآشنا بودند و آنها را نمی‌شناختند.

برای عرضه این منابع و جاذبه‌ها، همچنین تبدیل آنها به یک محصول گردشگری، انجام اقدامات مختلف ضروری است که تبلیغات مناسب از جمله این موارد است. با توجه به وضعیت نابسامان گردشگری در استان و جایگاه ضعیف «گردشگری فرهنگی» اجرای راهبردهایی مانند ارائه خدمات با کیفیت بالا و قیمت پایین، ارائه محصولات متنوع و متمایز امری ضروری است که می‌تواند مؤثر باشد.

راهکارها

۱ - ایجاد دهکده‌های توریستی که در آن تمام عناصر فرهنگی منطقه از قبیل غذاها، معماری، موسیقی، پوشاک، نمایش‌ها، بازی‌های محلی و صنایع دستی بومی عرضه شود و فرهنگ شفاهی فولکلور، افسانه‌ها و اسطوره‌های محلی در آنجا بیان گردد.

۲ - برگزاری نمایشگاه‌های عرضه صنایع دستی در هتل‌ها و مراکز اسکان و مکان‌های مورد بازدید گردشگران

۳ - برگزاری تورهای سازمان‌یافته از طریق دفاتر خدمات مسافرتی در فصول پاییز و زمستان که تعداد گردشگران به شدت پایین می‌آید و نیز در نظر گرفتن تسهیلاتی برای گردشگری در این فصول، از جمله تخفیف‌هایی برای اسکان یا سرویس رفت و برگشت مسافران

۴ - اطلاع‌رسانی مناسب و کافی در جهت شناساندن جاذبه‌های فرهنگی منطقه

۵ - اعطای بُن جهت مصارف فرهنگی؛ نظیر دیدار از موزه‌ها، نمایشگاه‌ها و رستوران‌هایی با غذاهای سنتی منطقه و...

۶ - برگزاری مراسم و آیین‌های محلی و جشن‌های بومی به وسیله گروه‌های حرفه‌ای در چهارچوب‌های قومی - محلی و استفاده از موسیقی و سایر عناصر فرهنگی مرتبط در آن

۷ - احیاء و بازسازی کاروانسراهای قدیمی و تغییر کاربری آنها به شکل هتل یا رستوران جهت ارائه خدمات به گردشگران

۸ - ایجاد رستوران‌هایی با انواع غذاهای محلی

۹ - برگزاری جشنواره‌های غذاهای محلی در سطح استانی یا محلی برای شناساندن این غذاها به سایر مناطق

۱۰ - نظارت بیشتر در رعایت نظافت و بهداشت پارک‌ها و فضاهای سبز

۱۱ - بهبود خدمات‌رسانی بین‌راهی (پمپ بنزین، رستوران، تعمیرگاه، نمازخانه و...)

- ۱۲ - نصب گسترده تابلوهای راهنما در سطح شهر
- ۱۳ - آموزش نیروی انسانی برای تمام بخش‌های مرتبط جهت برخورد مناسب با گردشگران
- ۱۴ - بازسازی و توسعه فضای سبز در پارک‌ها
- ۱۵ - در نظر گرفتن مکان‌های مناسبی برای استراحت و توقف موقت مسافران در کنار اماکن مذهبی و تاریخی

منابع

- بلیک، استفان. پی، ۱۳۸۸، نصف جهان معماری اجتماعی اصفهان صفوی، ترجمه: احمدی‌نژاد، محمد، اصفهان: نشر خاک، چاپ اول
- داس ویل، راجر، ۱۳۷۹، مدیریت جهانگردی، مترجم: اعرابی، سیدمحمد؛ ایزدی، داوود، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ اول.
- رابینو، ه ل، ۱۳۵۰، ولایات دارالمرز ایران، ترجمه: خمایی‌زاده، جعفر، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، چاپ اول ۴- رهبر، مهدی، (۱۳۸۴)، گردشگری و توسعه پایدار، مجموعه مقاله‌های نقش صنعت گردشگری در توسعه مازندران، باهمکاری سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مازندران و دانشگاه علوم انسانی و اجتماعی مازندران، نشر رسانش.
- زندمقدم. محمد رضا. بررسی نقش چشم اندازهای فرهنگی بر روی سلامت روانی شهروندان: مطالعه موردی محله‌های هاشم آباد و قیام دشت شهرداری منطقه ۱۵ تهران. اولین همایش ملی سلامت شهری. تهران. دانشگاه علوم پزشکی و معاونت امور اجتماعی شهرداری تهران. بهار ۱۳۸۹
- زندمقدم. محمد رضا. نقش چشم اندازهای فرهنگی در توسعه پایدار شهر تهران. همایش توسعه محله‌ای چشم انداز توسعه پایدار شهر تهران. تهران. شهرداری تهران. اسفند ۱۳۸۳. ص-۱۸۶
- ستوده، منوچهر، ۱۳۶۲، حدودالعالم من المشرق الی المغرب، تصحیح: ستوده، منوچهر، تهران: کتابخانه طهوری، چاپ اول
- سرتیپ‌پور، جهانگیر، ۱۳۵۲، نشانه‌هایی در گذشته‌های دور گیلان و مازندران
- صدرایی، علی، (۱۳۸۳)، استان مازندران، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، انتشارات پژوهشکده باستان‌شناسی ایران.
- طرح جامع توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان مازندران، (۱۳۷۴)، برنامه و بودجه استان مازندران.
- کرمی پور، عارفه، (۱۳۸۹)، «چالشی بر تجارب باززنده سازی مراکز تاریخی و کهن شهری در جهان و ایران»
- مطالعات جهانگردی طرح منطقه‌ای گیلان و مازندران، (۱۳۶۸)، وزارت مسکن و شهرسازی.
- معصومی، مسعود، (۱۳۸۵)، ماهیت گردشگری، تهران، انتشارات پیک کوثر.
- موسوی نسب، عبدالوهاب، (۱۳۸۳)، گزارش کاوش و گمانه زنی باستان‌شناختی مجموعه تاریخی عباس آباد بهشهر، ساری، اداره کل میراث فرهنگی مازندران.
- وفایی، شهربانو، (۱۳۸۱)، سیمای میراث فرهنگی مازندران، تهران، معاونت معرفی و آموزش سازمان میراث فرهنگی کشور.